

METHODS AND SIGNIFICANCE OF USING THE ENERGY SYSTEM IN ACHIEVING ECONOMIC GROWTH IN UZBEKISTAN

Kuralbayev Jo‘rabek Aybekovich

Lecturer, Department of Tourism Urgench State University named after Abu Rayhan
Beruni

E-mail: jurabek0101@urdu.uz

Abstract. This article extensively analyzes the theoretical foundations of the effective use of the energy system in achieving economic growth in Uzbekistan. Within the framework of the study, based on classical, neoclassical, and endogenous growth theories, the role of the energy factor in the production process is consistently highlighted. Also, the mechanisms of influence on economic growth through the influence of energy efficiency, energy intensity, energy security, and the multiplier are scientifically substantiated. The research results show that the modernization and efficient use of the energy system is an important factor in the sustainable development of the economy of Uzbekistan.

Keywords. Energy system, economic growth, energy efficiency, energy intensity, energy security, multiplier effect, sustainable development, production factors.

O‘ZBEKISTONDA IQTISODIY O‘SISHGA ERISHISHDA ENERGIYA TIZIMINI QO‘LLASH USULLARI VA AHAMIYATI

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti “Turizm” kafedrası
o‘qituvchisi

Kuralbayev Jo‘rabek Aybekovich

E-mail: jurabek0101@urdu.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekistonda iqtisodiy o‘shiga erishishda energiya tizimidan samarali foydalanishning nazariy asoslari keng tahlil qilinadi. Tadqiqot
2023

doirasida klassik, neoklassik va endogen o'sish nazariyalari asosida energiya omilining ishlab chiqarish jarayonidagi o'rni izchil yoritilgan. Shuningdek, energiya samaradorligi, energiya intensivligi, energiya xavfsizligi va multiplikator ta'siri orqali iqtisodiy o'sishga ta'sir mexanizmlari ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari energiya tizimini modernizatsiya qilish va undan samarali foydalanish O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida muhim omil ekanligini ko'rsatadi. **Kalit so'zlar.** Energiya tizimi, iqtisodiy o'sish, energiya samaradorligi, energiya intensivligi, energiya xavfsizligi, multiplikator effekti, barqaror rivojlanish, ishlab chiqarish omillari.

Kirish. Iqtisodiy o'sish nazariyalarida energiya omilining roli turli ilmiy maktablar tomonidan turlicha talqin qilingan. Klassik iqtisodiy nazariya vakillari ishlab chiqarish jarayonini asosan yer, mehnat va kapital omillari orqali izohlagan bo'lsalarda, sanoatlashuv jarayonining chuqurlashuvi energiyaning ishlab chiqarishdagi ahamiyatini keskin oshirdi [1].

Neoklassik o'sish modeli, xususan Solow modeli, iqtisodiy o'sishni kapital jamg'arilishi va texnologik taraqqiyot orqali tushuntiradi. Biroq keyingi ilmiy tadqiqotlarda energiya ishlab chiqarish funksiyasining muhim elementi sifatida kiritila boshlandi. Bu yondashuv energiya samaradorligining oshishi YAIM hajmiga bevosita ta'sir ko'rsatishini asoslaydi [2].

Endogen o'sish nazariyasi esa innovatsiya va texnologik taraqqiyotni ichki omillar sifatida ko'rib, energiya samaradorligini oshirishni iqtisodiy o'sishning muhim drayverlaridan biri sifatida talqin qiladi. Xususan, energiya tejoychi texnologiyalarni joriy etish ishlab chiqarish samaradorligini oshirib, uzoq muddatli barqaror o'sishni ta'minlaydi [3].

Zamonaviy tadqiqotlarda energiya xavfsizligi va barqaror rivojlanish konsepsiyalari ham alohida o'rin egallaydi. Energiya ta'minotining uzluksizligi

iqtisodiy barqarorlikning muhim sharti sifatida qaraladi, qayta tiklanuvchi energiya manbalari esa ekologik va iqtisodiy muvozanatni ta'minlash vositasi sifatida baholanadi. Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida energiya tizimi milliy rivojlanishning asosiy infratuzilmaviy omillaridan biri hisoblanadi. Sanoat ishlab chiqarishi, transport tizimi va xizmatlar sohasi energiya ta'minotining barqarorligiga bevosita bog'liq bo'lib, energiya resurslaridan samarali foydalanish iqtisodiy o'sish sur'atlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi [4].

O'zbekiston iqtisodiyotida energiya tizimini takomillashtirish, energiya samaradorligini oshirish va energiya manbalarini diversifikatsiya qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Asosiy qism. Energiya tizimidan samarali foydalanish iqtisodiy o'sishga ko'p qirrali va murakkab mexanizmlar orqali ta'sir ko'rsatadi. Avvalo, energiya samaradorligining oshishi ishlab chiqarish jarayonida resurslardan optimal foydalanishni ta'minlaydi. YAIM birligiga to'g'ri keladigan energiya sarfining kamayishi ishlab chiqarish xarajatlarini qisqartiradi, bu esa mahsulot tannarxining pasayishiga olib keladi. Natijada korxonalarining foyda marjasi ortadi va ular qo'shimcha investitsiyalarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu jarayon ishlab chiqarish quvvatlarining kengayishiga, texnologik yangilanishga va iqtisodiy o'sishning intensiv omillar hisobiga ta'minlanishiga xizmat qiladi [5].

Energiya samaradorligi oshishining yana bir muhim jihati shundaki, u makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi. Energiya deyarli barcha tovar va xizmatlar tannarxining muhim tarkibiy elementi hisoblanadi. Shu sababli energiya xarajatlarining kamayishi umumiy narxlar darajasiga bosimni pasaytiradi va inflyatsion jarayonlarning yumshashiga olib keladi. Bu esa pul-kredit siyosatini barqaror yuritish imkonini kengaytiradi hamda iqtisodiy muvozanatni ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, energiya intensivligining pasayishi tashqi energiya

resurslariga qaramlikni kamaytiradi, natijada to'lov balansining barqarorligi oshadi va milliy valyutaning nisbatan mustahkamligi ta'minlanadi.

Energiya infratuzilmasiga yo'naltirilgan investitsiyalar iqtisodiyotda kuchli multiplikativ ta'sir hosil qiladi. Elektr energetikasi tizimining modernizatsiya qilinishi, yangi generatsiya quvvatlarining ishga tushirilishi hamda uzatish tarmoqlarining takomillashtirilishi sanoat ishlab chiqarishining uzluksizligini ta'minlaydi. Bu esa ishlab chiqarish hajmining ortishiga, xizmatlar sektorining kengayishiga va yangi ish o'rinlarining yaratilishiga olib keladi. Shu bilan birga, energetika sohasiga jalb qilingan investitsiyalar qurilish, transport, mashinasozlik kabi bog'liq tarmoqlarning ham rivojlanishiga turtki beradi. Natijada iqtisodiyotda ko'p martalik daromadlar zanjiri shakllanib, umumiy iqtisodiy faollik ortadi [6].

Energiya xavfsizligi iqtisodiy o'sishning muhim shartlaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Energiya ta'minotidagi uzilishlar ishlab chiqarish jarayonining izdan chiqishiga, logistika tizimining buzilishiga va xizmatlar ko'rsatish hajmining qisqarishiga olib keladi. Bu esa korxonalar daromadlarining kamayishiga, investitsion muhitning yomonlashuviga va iqtisodiy o'sish sur'atlarining sekinlashishiga sabab bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, energiya tizimining barqaror ishlashi va energiya ta'minotining uzluksizligi milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishining zaruriy sharti hisoblanadi.

Barqaror rivojlanish konsepsiyasi doirasida energiya tizimi nafaqat iqtisodiy, balki ekologik jihatdan ham muvozanatli bo'lishi lozim. Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini keng joriy etish uzoq muddatli istiqbolda energiya resurslarining tugash xavfini kamaytiradi, ekologik yuklamani pasaytiradi va "yashil iqtisodiyot"ni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu jarayon nafaqat ekologik barqarorlikni ta'minlaydi, balki yangi texnologiyalarni joriy etish, yangi ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiy diversifikatsiyani kuchaytirish orqali iqtisodiy o'sishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ayniqsa, O‘zbekiston sharoitida quyosh va shamol energetikasining yuqori salohiyati mavjud bo‘lib, ushbu manbalardan samarali foydalanish energiya tizimini diversifikatsiya qilish va uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashning muhim omili hisoblanadi [7].

Shuningdek, energiya tizimini modernizatsiya qilish jarayoni texnologik rivojlanishni jadallashtiradi. Zamonaviy energiya tejoychi texnologiyalarni joriy etish, raqamli boshqaruv tizimlaridan foydalanish va “aqli tarmoqlar”ni rivojlantirish energiya taqsimoti samaradorligini oshiradi hamda yo‘qotishlarni kamaytiradi. Bu esa ishlab chiqarish jarayonining umumiy samaradorligini oshirish orqali iqtisodiy o‘shishga qo‘shimcha impuls beradi. Energiya tizimidagi texnologik yangilanishlar iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarida ham innovatsion rivojlanishni rag‘batlantiradi, natijada iqtisodiyotning umumiy texnologik darajasi oshadi. Umuman olganda, energiya tizimidan samarali foydalanish iqtisodiy o‘shishga nafaqat bevosita, balki bilvosita va tizimli ta’sir ko‘rsatadi. Bevosita ta’sir ishlab chiqarish hajmining oshishi orqali namoyon bo‘lsa, bilvosita ta’sir investitsiyalar, innovatsiyalar va bandlik darajasining ortishi orqali yuzaga chiqadi. Tizimli ta’sir esa makroiqtisodiy barqarorlik, energiya xavfsizligi va iqtisodiy muvozanatning ta’minlanishi orqali ifodalanadi. Shu sababli energiya tizimining samaradorligini oshirish iqtisodiy o‘shishning strategik yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralishi lozim [8].

Xulosa. Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, energiya tizimidan samarali foydalanish iqtisodiy o‘shishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Energiya samaradorligini oshirish ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi va investitsion faollikni oshiradi. O‘zbekiston sharoitida energiya tizimini modernizatsiya qilish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini keng joriy etish va energiya samaradorligini oshirish uzoq muddatli barqaror iqtisodiy o‘shishni ta’minlashning asosiy yo‘nalishlari hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Solow R.M. (1956). *A Contribution to the Theory of Economic Growth*.
2. Romer P. (1990). *Endogenous Technological Change*.
3. Lucas R. (1988). *On the Mechanics of Economic Development*.
4. Stern D. (2011). *The Role of Energy in Economic Growth*.
5. International Energy Agency (IEA). *World Energy Outlook*.
6. World Bank. *World Development Indicators*.
7. O'zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi ma'lumotlari
8. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari